

Особливості розвитку лінгвістичних здібностей майбутніх юристів

Якимчук М. Ю.

*Національний університет водного господарства та природокористування,
вул. Соборна, 11, Рівне, Україна
mira717@ukr.net*

Ключові слова:

лінгвістичні здібності майбутнього юриста, лінгвістична обдарованість, творчі здібності, юридична лінгвістика, компетентність, комунікація.

У статті розкрито актуальні питання розвитку лінгвістичних здібностей майбутніх юристів, що формує основний зміст їхньої діяльності. Як показує досвід, випускники юридичних спеціальностей не завжди грамотно й правильно можуть говорити в процесі професійної юридичної діяльності. Для глибшого дослідження було проаналізовано праці відомих науковців з різних царин науки – педагогіки, права, психології, лінгводидактики. Уточнено дефініцію поняття «лінгвістичні здібності майбутнього юриста» як особистісне мовне утворення студента, що характеризується високим рівнем комунікативних компетенцій у середовищі юридичного дискурсу, вмінням критично (переконливо) реагувати на непередбачувані ситуації й контролювати свою словесну поведінку. Було виокремлено основний компонентний склад лінгвістичних здібностей майбутніх юристів: мнемічний (добра пам'ять: здатність пам'ятати конкретні правові норми тощо), мовленнєвий (оперування словниковим матеріалом, адекватне розуміння мовних одиниць, влучний підбір граматичних категорій, дотримання загальномовного й професійного мовленнєвого етикету тощо), мислительний (здатність до вербального аналізу й синтезу, встановлення закономірностей словесної схожості й відмінності тощо). Зазначено фактори, від яких, на нашу думку, залежить розвиток лінгвістичних здібностей майбутніх юристів: грамотна усна й письмова мова викладача, можливість брати участь у діалозі, критичні роздуми над одержаною інформацією, здатність до вербального прояву в соціокультурному середовищі правового дискурсу, слідування стандартам мовлення (логічна структура, обґрунтування, підтримування мовних і мовленнєвих норм і етикет спілкування), а також мотивація й установки самих студентів. Подано умови навчального (теоретичного) й реального (практичного) спілкування, за яких у юридичній діяльності воно відбувається найбільш продуктивно. На основі цього було наведено приклади методів навчання й викладання, що, на нашу думку, сприяють розвитку лінгвістичних здібностей здобувачів вищої освіти, зокрема правників (пресконференції, бінарна лекція, лекції із запланованими помилками, «перевернута» лекція, відеоонлайн судові трансляції, використання вертикальної інтеграції, групова робота).

Features of the development of linguistic abilities of future lawyers

Yakymchuk M. Yu.

*National University of Water and Environmental Engineering,
Soborna Str., 11, Rivne, Ukraine,*

Key words:

linguistic abilities of the future lawyer, linguistic talent, creative abilities, legal linguistics, competence, communication

The article reveals topical issues of development of linguistic abilities of future lawyers, which forms the main content of their activities. Experience shows that graduates of legal specialties are not always able to speak competently and correctly in the process of professional legal activity. For in-depth research, the works of famous scientists from various fields of science, such as pedagogy, law, psychology, language didactics, were analyzed. The definition of “linguistic abilities of a future lawyer” as a personal language education of a student, characterized by a high level of communicative competencies in the environment of legal discourse, the ability to critically (convincingly) respond to unpredictable situations and control their verbal behavior. The main components of the linguistic abilities of future lawyers were singled out: mnemonic (good memory: remembering specific legal norms, etc.), speech (using vocabulary material, adequate understanding of language units, accurate selection of grammatical categories, observance of common language and professional speech etc.), mental (ability to verbal analysis and synthesis, establishing patterns of verbal similarities and differences etc.). The factors on which, in our opinion, the development of linguistic abilities of future lawyers depends: competent oral and written language of the teacher, opportunity to participate in dialogue, critical reflection on the received information, ability to verbal manifestation in sociocultural environment of legal discourse, following speech standards, structure, justification, support of language and speech norms and ethics of communication, as well as motivation and attitudes of students themselves. The conditions under which communication in legal activity is most productive are given. Based on this, examples of teaching and learning methods were given that, in our opinion, contribute to the development of linguistic abilities of higher education students, including lawyers (press conferences, binary lectures, lectures with planned errors, “inverted” lecture, video-online court broadcasts, use of vertical integration, group work).

Актуальність дослідження. Відомий фахівець із культури юридичного мовлення Н. Артикуца зазначає, що «навіть чи в якомусь іншому виді писемного й усного мовлення зовнішня форма висловлення (комунікації) має таке велике, а часом і доленосне значення в житті окремої людини й держави загалом, як у юриспруденції» [1, с. 58]. Поділяю думку науковця, адже професійна діяльність юристів значною мірою відбувається в умовах спілкування, яке часто формує основний зміст їхньої діяльності. Юристу вкрай важливо апелювати вербально точно й зрозуміло, правильно будувати свою комунікативну взаємодію з кожним, а тому недостатньо лише знати мову – слід дотримуватися певних принципів, правил ведення розмови тощо.

Як показує досвід, випускники юридичних спеціальностей не завжди грамотно й ефективно

можуть будувати спілкування в процесі професійної юридичної діяльності. Їхні лінгвістичні недоліки негативно позначаються на правовому процесі. Фахівця, який недостатньо володіє професійною мовою, який не здатний висловити свої думки складно, дохідливо, переконливо, який не вміє організувати бесіду й захопити до спілкування співрозмовника, не можемо назвати хорошим юристом. У зв'язку з цим в останні роки активно розвивається окрема галузь – *юридична лінгвістика*, яка займається вивченням ролі та функцій мови й мовлення у праві.

На нашу думку, успіх діяльності юриста будь-якої спеціалізації залежить від розвитку його лінгвістичних здібностей уже на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Короткий огляд останніх досліджень і публікацій. Як показує аналіз літератури, дослідження

проблеми розвитку лінгвістичних здібностей майбутніх юристів є неповним. Як правило, досліджують проблему формування комунікативної компетентності, комунікативної культури майбутніх юристів (С. Базоров, А. Кочубей, П. Столяров, Б. Уринбаєва, Г. Чанишева, О. Чорнобай, О. Юхимець та інші). Що стосується розвитку лінгвістичних здібностей, то це питання переважно розглядають у контексті вивчення іноземної мови (Б. Беляєв, Т. Мазурик, Н. Назаренко, М. Тадеєва та інші), зокрема й у процесі навчання української мови (О. Кульчицька, Д. Ліфєренко, О. Музика, М. Якимчук та інші). Деякі дослідники вивчають види лінгвістичних здібностей (Б. Беляєв, А. Журавльов, М. Кабардов та інші), розробляють методи їхнього тестування (І. Лукашенко, І. Зимня, О. Соколова, К. Bottke, Е. Milligan, J. Carroll, С. Cooper, G. Perren, P. Pimsleur, G. A. Rice, E. Salomon, S. M. Sapon, M. Symonds, J. Todd та інші).

Мета статті – проаналізувати проблеми розвитку лінгвістичних здібностей майбутніх юристів у процесі вивчення правових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни, що відбуваються в системі освіти, зокрема спрямованість на особистісно орієнтовану модель, обумовлюють потребу в створенні нових методик навчання здобувачів вищої освіти, зокрема юристів, які забезпечуватимуть розвиток і реалізацію лінгвістичних здібностей студентів. На нашу думку, основним завданням сучасної освіти є розвиток творчого потенціалу особистості й створення умов для його реалізації.

Цікавим для нашого дослідження є аналіз дефініції поняття «лінгвістичні здібності». Зауважимо, що це складне й багатогранне явище досліджують широкі кола науковців різних галузей. Наприклад, педагоги (Д. Ліфєренко, М. Тадеєва, М. Якимчук та інші) вивчають творчі (комунікативні) здібності особистості до мов, розробляють методики розвитку лінгвістичних здібностей, що сприяють успішному засвоєнню й застосуванню навчального матеріалу. Психологи (І. Бех, В. Моляко, В. Семиченко та інші) вивчають індивідуально-психологічні властивості особистості, що реалізують окремі психічні функції. Лінгвісти (О. Горошкіна, Р. Дружененко, С. Караман та інші) розглядають окремі аспекти розвитку творчої самостійності особистості, зокрема аналізують проблематику мовного розвитку з позиції мови в цілому.

Значимо, що лінгвістичні здібності, як і лінгвістична обдарованість, пов'язані з загальною здібністю й загальною обдарованістю.

На думку І. Лукашенко, лінгвістичні здібності – це складні спеціальні здібності, що являють собою поєднання окремих властивостей вищих

психічних функцій мислення, пам'яті й сенсорно-перцептивної диференційної чутливості, які досягли визначеного рівня свого розвитку, які можливо розглядати також як основні механізми мовленнєвої діяльності, що однаково проявляються під час засвоєння будь-якої мови [3, с. 9].

У Лінгвістичному енциклопедичному словнику мовні здібності визначені як багаторівнева, ієрархічно організована функціональна система, що формується у психіці носія мови в процесі онтогенетичного розвитку [2, с. 617].

М. Левітан і Л. Медведєва в контексті вивчення мовної особистості розглядають мову професійного спілкування як поєднання фонетичних, граматичних і лексичних засобів національної мови, що слугують вербальному спілкуванню певної спільноти, яке характеризується єдністю професійно-корпоративної діяльності й відповідає системі спеціалізованих термінів [3]. На думку науковців, юридичний дискурс складає юридичну освіту, наукову діяльність у сфері права, правохоронної, правотворчої, консультаційної, організаційної й адміністративної діяльності.

Вважаємо, що лінгвістична обдарованість – це особистісне утворення, що характеризується вищим рівнем розвитку мовних здібностей, загальною творчою спрямованістю особистості й високими її досягненнями в лінгвістиці.

На основі узагальнення різних підходів до розуміння понять «лінгвістична обдарованість», «мовні здібності», «лінгвістичні здібності» визначено їхню взаємодоповнюваність, що дало змогу уточнити визначення поняття «лінгвістичні здібності майбутнього юриста» як особистісне мовне утворення студента, що характеризується високим рівнем комунікативних компетенцій у середовищі юридичного дискурсу, вмінням критично (переконливо) реагувати на непередбачувані ситуації й контролювати свою словесну поведінку.

Вивчення наукової літератури з проблеми дослідження переконало, що в структурі лінгвістичних здібностей майбутнього юриста можна виділити певні ключові компоненти (див рис.1).

Зауважимо, що компонентний склад лінгвістичних здібностей майбутніх юристів є набагато ширшим, але, розуміючи їхні базові компоненти, здобувач вищої освіти зможе цілеспрямовано їх тренувати й розвивати. Продуктивно розвиток лінгвістичних здібностей майбутнього юриста відбувається в умовах навчального (теоретичного) й реального (практичного) професійного спілкування в юридичній діяльності.

Зауважимо, що перелік юридичних професій значний, але кожна з них передбачає роботу з людьми, тому комунікація здійснюється в межах різноманітних професійних дій: юридичне консультування, профілактична бесіда,

Рис.1 Компоненти лінгвістичних здібностей майбутнього юриста

адміністративний розбір правопорушення, опитування, допит, проведення очної ставки й інших слідчих дій. На думку О. Юхимець, професійні особливості спілкування визначають результатом, який повинен бути досягнутий (надання свідчень, встановлення істини, зміна поведінки громадянина тощо), правовим режимом і правовідносинами, контактами, як правило, з непростими людьми, у напруженому середовищі, часто – конфліктному [7, с. 45]. Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що розвиток лінгвістичних здібностей є одним із ключових завдань підготовки майбутнього юриста.

На нашу думку, розвиток лінгвістичних здібностей має бути цілеспрямованим і системним і здійснюватися не лише на заняттях мовного спрямування, а й під час вивчення правових дисциплін. Наприклад, відомо, що деякі виступи юристів на суді можна вважати творами мистецтва, вони є високохудожніми риторичними зразками, тому на заняттях із таких дисциплін, як «Цивільне право», «Господарський процес», «Адміністративне судочинство», «Криміналістика» тощо, можна моделювати відповідні комунікативні ситуації, які спонукатимуть студентів до розвитку лінгвістичних здібностей.

С. Циганій вважає, що розвиток усної форми професійного спілкування має випереджати письмову, оскільки від уміння усно оформити думки залежить не лише зміст написаного, його доладність, точність, логічність, а й грамотність. Але

водночас важливо забезпечувати постійний зворотний зв'язок між викладачем і студентом [5].

Цікавими для нашого дослідження є праці Г. Чанишевої, яка наголошує на тому, що всі висловлювання в юридичній риторичі, які забезпечують творчу взаємодію викладача й здобувача вищої освіти, характеризуються трьома співвідношеннями [6]:

1) «я» – роль (детектив, журналіст, прокурор, адвокат, слідчий, суддя). Якщо домінує цей риторичний статус, то засвоєння матеріалу, його систематизація, повторення й закріплення підпорядковані законам розвитку імпровізаційної здатності як чинників мови й навчання. Створюється пріоритет описової функції мови, дієвості, синонімічного багатства, інтонаційного розмаїття;

2) «я» – член команди (творчої групи). Переважання цього риторичного статусу дає менш помітні результати, однак, реалізуючи прагнення студентів до змагальності, також сприяє активізації мислення, прагненню до самовираження й самоствердження. Мовні структури орієнтовані на пошук оптимальних рішень у їх логічно нормативному пред'явленні. Потрібна інтенсивна творча діяльність викладача, щоб матеріал під час його подання на занятті легко запам'ятовувався та засвоювався;

3) «я» – студент (курсант). Риторичний статус, який найменше забезпечує творчу взаємодію. Цільовий внутрішній контекст забезпечує стандартизовану мовну парадигму й домінування

пасивних установок, тобто можливість говорити тільки те і так, як цього вимагає навчальна ситуація, за неодмінного панування репродуктивного освоєння й викладу матеріалу. Творчі можливості особистості приховані помилково зрозумілою навчальною потребою. Необхідна заміна першим або другим статусом, що вимагає ненав'язливої пропозиції студенту рольового навантаження.

Отже, сьогодні перед студентами-правниками постає складне завдання: навчитися правильно й упевнено говорити, доводити свою думку та власними ораторськими здібностями привертати увагу людей до своєї промови, дискусії, доповіді тощо. Ми припускаємо, що розвиток лінгвістичних здібностей майбутніх юристів залежить від кількох чинників: особистості викладача, якості викладання, оптимізації структури спілкування, рівня володіння мовною культурою, а також мотивації та установок самих студентів.

Вважаємо, що ефективні методи навчання здобувачів вищої освіти, зокрема юристів, – це такі, що стимулюють їхню творчу активність на лекційних і семінарських заняттях. У Навчально-науковому інституті права Національного університету водного господарства та природокористування викладачі постійно експериментують з методами навчання, адже шукають найефективніші способи мотивації здобувачів вищої освіти, зацікавленості їх у навчанні, що сприятиме їхній професійній реалізації (табл. 1).

На нашу думку, це не остаточний перелік методів навчання й викладання, які сприяють розвитку лінгвістичних здібностей здобувачів вищої освіти, зокрема майбутніх юристів. Під час використання тих чи інших форм, методів і засобів навчання викладач повинен враховувати: інтелектуальний потенціал аудиторії; специфіку навчальної теми, дисципліни; створення сприятливої атмосфери спілкування; надання права майбутньому юристу самостійно вирішувати; індивідуальні особливості кожного здобувача вищої освіти; практичну спрямованість навчання тощо.

Цікавим для нашого дослідження є праця Г. Чанишевої, яка зауважила, що найбільший вплив на сучасну аудиторію має мова, яка: доказова (міркування викладача переконують); інформативна (містить багато нового й цікавого); теорію органічно пов'язує з життям, допомагаючи слухачам краще зрозуміти життєві проблеми; логічно струнка (виклад одного питання з необхідністю підводить думку слухачів до сприйняття наступного) [6].

Усе більше сучасних науковців доходять висновку, що лінгвістичні здібності студентів актуалізуються й розвиваються на заняттях у процесі спілкування в режимі діалогу й полілогу. Його особливість полягає в тому, що навчання є «навчальним спілкуванням» з використанням найбільш уживаних у повсякденній мові зворотів, словосполучень, розмовних кліше. Завдяки своїй

Таблиця 1

Методи навчання, які сприяють розвитку лінгвістичних здібностей майбутніх юристів

№ з/п	Метод	Зміст методу
1	2	3
<i>Лекційні заняття</i>		
1	Пресконференції	Здобувачі вищої освіти вибирають тему (з навчальної програми), яку вони детально вивчають, складають перелік питань. Викладач на початку заняття оголошує тему, мету й завдання лекції. Один здобувач вищої освіти має можливість виступити з певного питання, але не більше 5–8 хвилин. Усі інші уважно слухають і ставлять запитання. Наприкінці лекції викладач узагальнює, підбиває підсумки й відповідає на запитання студентів.
2	Бінарна лекція	Навчальний матеріал подають два викладачі. Наприклад, на заняттях з юридичної риторики за темою «Захисна промова» лектор розповідає теоретичний матеріал, а адвокат-практик наводить конкретні приклади.
3	Лекції з запланованими помилками	Викладач готує лекційний матеріал і навмисно закладає у зміст певну кількість помилок (змістового, мовленнєвого, поведінкового характеру), маскуючи їх. Завдання здобувачів вищої освіти – занотовувати перелік помилок у робочому зошиті. Наприкінці заняття (приблизно за 15 хвилин) проводиться спільне обговорення й виправлення помилок.
4	«Перевернута» лекція	Викладач попередньо, за згодою здобувачів вищої освіти, розсилає тезовий варіант або презентацію до змістової частини теми заняття для ознайомлення. Під час лекції відбувається активне спілкування викладача – студента, обговорення проблемних питань, розв'язання ситуативних завдань.

1	2	3
<i>Семінарські заняття</i>		
5	Відеоонлайн судові трансляції	Викладач використовує онлайн-трансляції як реальні візуалізації судового процесу (доступні на порталі «Судова влада України»). На цьому сайті є відео судових справ, які допоможуть зробити інтерактивними заняття як із процесуального, так і з матеріального права. Такий метод навчання сприятиме отриманню майбутніми юристами практичних навичок і розуміння процесу з усіма його особливостями.
6	Використання вертикальної інтеграції	Цей метод навчання забезпечує міждисциплінарні зв'язки між різними групами наук. Наприклад, поєднання двох дисциплін – «Юридичної риторики» та «Криміналістики», де викладачі в ролі стейкхолдерів, сприяє формуванню комунікативних компетенцій щодо особливостей проведення допиту на місці злочину й професійних компетенцій щодо криміналістичної тактики, техніки й методики.
7	Групова робота	Здобувачі вищої освіти, яких розділили на мінігрупи по 3–5 осіб, отримують проблемне питання, завдання чи ситуацію, яку потрібно вирішити впродовж відведеного часу чи запропонувати шляхи вирішення. У підгрупі обов'язково обирають керівника, який розподіляє ролі між членами групи. Інші здобувачі вищої освіти повинні ставити запитання і вступати в дискусію.

поліфункціональності діалоги є благодатним ґрунтом, на якому відбувається міжособистісна комунікація різної функціональної спрямованості, як-от: інформативна (обмін інформацією або важливими відомостями); спонукальна (спілкування з метою висловити прохання, отримати згоду, переконати партнера по бесіді в чомусь, наказати, вселити віру, налаштувати, наприклад, на оптимістичне й життєрадісне світовідчуття); вступ у контакт, його підтримування; експресивна (містить цілий спектр емоційних переживань – від захоплення, схвалення, неприйняття, осуду до обурення) [9, с. 307].

Висновки. Отже, розвиток лінгвістичних здібностей майбутніх юристів у процесі вивчення правових дисциплін залежить від таких умов:

грамотна усна й письмова мова викладача, можливість брати участь у діалозі, критичні роздуми над одержаною інформацією, здатність до вербального прояву в соціокультурному середовищі правового дискурсу, слідування стандартам мовлення (логічна структура, обґрунтування, підтримування мовних і мовленнєвих норм і етика спілкування). Зауважимо, що для здобувача вищої освіти, який хоче пов'язати своє життя з юриспруденцією, творчі здібності є важливим аспектом у його майбутній професії. Проведене дослідження не претендує на остаточне вирішення всіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на розроблення інтегрованої методики навчання майбутніх юристів у вищих закладах освіти.

Література

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права. *Право України*. 1997. № 12. С. 85–90.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
3. Левитан К. М. О содержании понятия «коммуникативная компетентность». Перевод и межкультурная коммуникация. Екатеринбург : АБМ, 2009. Вып. 2. С. 89–95.
4. Лукашенко И. Н. Лингвистические способности и их формирование у студентов неязыкового вуза : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Киев, 1983. 22 с.
5. Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. 177 с.
6. Чаньшева Г. Г. Формирование и развитие коммуникативных способностей будущих юристов : автореф. дис. ... док. пед. наук. Казань, 2005. 22 с. URL: <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-formirovanie-i-razvitie-kommunikativnyh-sposobnostey-buduschih-yuristov#ixzz660ljLjES>.
7. Юхимець О. І. Інтегративний зміст комунікативної компетентності майбутніх правознавців. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. № 11 (19). С. 44–48.
8. Якимчук М. Ю. Розвиток творчих здібностей майбутніх студентів на заняттях з української мови в сучасній Вищій технічній школі *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закла-*

дах освіти : збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. № 16 (59). Рівне : РДГУ, 2017. С. 105–109.

9. Konstantin M. Levitan, Larisa G. Medvedeva. The formation of a professional linguistic personality of a law student in the learning environment of a higher educational institution. *Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 154. P. 305–308.

References

1. Articutsa N. New approaches to language training of future lawyers and teachers of law. *Law of Ukraine*. 1997. № 12. S. 85–90.
2. Linguistic encyclopedic dictionary / ch. ed. V. N. Yartsev. M.: Soviet encyclopedia, 1990. 685 p.
3. Levitan K. M. On the content of the concept of “communicative competence”. Translation and intercultural communication. Ekaterinburg : ABM, 2009. Issue. 2. pp. 89–95.
4. Lukashenko I. N. Linguistic abilities and their formation in students of a non-language university. Author’s ref. diss. к.психол. N. Kiev, 1983. 22 p.
5. Gypsy S. O. Formation of culture of professional and legal communication at future lawyers in the course of professional preparation: the dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences. K., 2017. 177 p.
6. Chanysheva G. G. Formation and development of communicative abilities of future lawyers: the dissertation author’s abstract on scientific degree competition of the doctor of pedagogical sciences. Kazan, 2005. 22 p. URL: <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-formirovanie-i-razvitie-kommunikativnyh-sposobnostey-buduschih-yuristov#ixzz660ljLjES>
7. Yukhimets OI Integrative content of communicative competence of future jurists. *Journal “ScienceRise: Pedagogical Education”*. № 11 (19). 2017. Pp. 44–48.
8. Yakimchuk M. Yu. Development of creative abilities of future students in Ukrainian language classes in the modern Higher Technical School Updating the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions: Collection of scientific works. Scientific notes of Rivne State University for the Humanities. Issue №16 (59). Rivne: RDGU, 2017. P. 105–109.
9. Konstantin M. Levitan, Larisa G. Medvedeva. The formation of a professional linguistic personality of a law student in the learning environment of a higher educational institution. *Social and Behavioral Sciences*. № 154. 2014. P. 305–308.